

Kirjalikud jäljed eesti regilaulukorpuses

LIINA SAARLO

Suulisel pärimusel, „vanavara aitadesse” kogutud vanadel lauludel on olnud eestlaste kultuurilise identiteedi kujundamisel tähtis roll. Rahvaluulekogumise aktsioonid XIX ja XX sajandil põimisid suulise pärimuse kirjakultuuriga üsna vastuolulisel moel. Regilaulude kvaliteedimärgiks on peetud autentsust, mis tähendas vähemalt kogumise kõrgajal põlvnemist arhailisest suulisest traditsioonist. Kogumise eesmärk polnud üksnes varandust koguda, vaid ka ehitada alus rahvuskirjandusele. Nii saidki regilaulud Friedrich Reinhold Kreutzwaldile eeskujuks rahvuseepose loomisel. Laialdane lugemisoskus, massimeedia tarvitamine ja praktiline kirjaoskus olid õigupoolest ülemaalse kogumistegevuse ja suurte rahvaluulekogude kujunemise eelduseks.

Suulisi ja kirjalikke kultuure on peetud olemuslikult vastandlikeks ja folkloristid on näinud suulise pärimuse hülgamise põhjusena kirjakultuurile üleminekut, kirjalike allikate kaudu eestlasteni jõudnud folkloorižanre on peetud võõrasteks ja teisejärgulisteks. Ometi on kogumisega paralleelselt regilaule pidevalt trükisõnas avaldatud, mistõttu on regilaulude trükiversioonid jõudnud suulisesse traditsiooni tagasi ning hakanud seal oma elu elama. Arhiveeritud regilaulude kirjalike allikate tuvastamine ning kaastööliste saadetiste autentsuskontroll on olnud üks eesti folkloristide filoloogilise töö aluseid, põhinedes laiapõhjalisel lugemusel ning kõhutundel.

Artiklis on vaadeldud eesti regilaulukorpuses tuvastatud laulude rühmi, millesse kuuluvate tekstide sarnasus on vähemalt 80% (sarnasuse läviväärtus 0,8), et leida jälgi, mida trükiallikad ja lugemisoskus on regilaulukorpusesse jätnud, ja tuvastada tekstide trükitud eeskujud. Kokku on vaatluse all 11 vähemalt kümnevärsiliste laulude klastrit (kokku 210 laulu), mis on tuvastatud läänemeresoome regilaulude ühendandmebaasi FILTER arvutuslikul sarnasusel põhineva kasutajaliidese Runoregi abil. Uusi meetodeid kasutades avanevad uued vaated laulude teekonnale rahvasuust raamatutesse ja sealt rahva sekka tagasi, ärgitades uuesti arutama (re)folkloriseerumise ning suulise ja kirjaliku kultuuri vahekordade üle.

Suuline ja kirjalik traditsioon

Valgustusest ja romantismist tiivad saanud folkloori kontseptsioon on olnud eliidi ja moderniseeruva ühiskonna projekt, loomu poolest teisestav (vrd Lauri Honko (1998) määratletud folklooriprotsessi 3. etapiga, mis hõlmab pärimuse identifitseerimist väljastpoolt kogukonda). Folkloori on selles mõttesuunas käsitletud kirjanduse eelkäija, kultuurieelse nähtusena, nii nagu folkloori kandjana nähti rahvast, mille hulka kuulusid eelduspäraselt alamklassid, maal elavad inimesed, vähemused, ühis-

konna äärealadel olivad. Isegi kui folklooris hakati nägema ajaloodokumente ning rahvuste enesekonstrueerimise õigustust, kultuuri, siis selle kandjaks peeti ikkagi hariduseta, kirjaoskamatu inimesi (Dundes 2002; Anttonen 2005; Beyer 2011; Jaago 2018). Rahvaluuleteostel ei nähtud väärtust iseenesest, vaid neid võeti professionaalse kultuuri loomise allika või paremal juhul eeskujuna (Särg 2010, 2012; Mirov 2002). Folkloori mõiste laienemine nii ühiskonnaklassiti kui ka meediumiti – tõdemus, et ka aadlipreilid võisid olla folkloorikandjad ning kettkirjal on folkloori tunnuseid – on iseloomulik siiski alles XX sajandile.

Nõukogude Liidus tõsteti folkloor nn töötavate rahvamasside loomingu ja kirjanduse eelkäijana näiliselt samale pulgale kui professionaalne kultuur. Kuid folkloristika kaotas distsipliinina taas oma iseseisvuse: Tartu ülikoolis liideti seni iseseisev rahvaluule õppetool kirjanduse ja rahvaluule kateedriga (Jaago 2019a). Selle käsitluse juures on mõistetav suulise ja kirjaliku traditsiooni range eristamise tähtsus eesti folkloristlikus traditsioonis kuni XX sajandi lõpukümneniteni (Jaago 1999).

Suulisuse teooria kohaselt on suulised ja kirjalikud kultuurid olemuslikult erinevad nii mälutüübilt kui ka väljendusvahenditelt. Kirjaoskuse omandamine, isegi teadmine üleskirjutamise võimalusest, muutvat suulist mõtlemist tagasipöördumalt (Ong 1982). Suulise kultuuri erilist loomemeetodit fookuses hoidev vormeliteooria (ingl *oral-formulaic theory*) on lisaks nn arhailisele talupojaluulele selgitanud maailmakultuuri kuuluvate klassikaliste tekstide saamise asjaolusid. Põhiidee, et suulises kultuuris ei õpita pikki eeposeid pähe, vaid luuakse igas esitussituatsioonis uuesti, on inspireerinud paljusid poeetiliste traditsioonide uurijaid (Foley 1985, 1997). Ka läänemeresoome regilaulu uurimiseks on teooriat korduvalt katsetatud (Harvilahti 1992; Arukask 1999; Saarlo 2001), kuid on jäänud kõhkluksi, kas siinse traditsiooni uurimiseks on seda otstarbekas kasutada, kuna laulutraditsiooni olemus ja esitustavad olid üsna erinevad lõunaslaavi eeposelaulikute traditsioonist (nt Kiparsky 1976).

Kirjaliku ja suulise kultuuri vahekordadest rääkides on kõige intrigeerivam loomingu olemuse küsimus. Kollektiivse ja individuaalse algupära ning loomingu vastandus on olnud folkloorse (rahvaliku) ja kirjaliku (professionaalse, institutsionaalse) eneseväljenduse üks eristusjoon. Seisukoht, et suulises kultuuris korratakse ebatäiuslikult vanu lugulaule, algset laulu unustades ja moonutades, on ümber mõtestatud ja laulikutele on omistatud loominguline agentsus – teadlik varieerimine.¹ Ka loomingulisust ülistavast äärmusest on tagasi tõmbunud, mõõndes, et traditsiooni hääbumise ajajärgul võib ka varieerumine olla tingitud unustamisest: traditsiooniomase varieerumise reeglid murenevad, varieerimist võib olla liiga palju või vastupidi (nt Sarv 2000; Saarlo 2024).

Regilaulukultuuriga võib siiski sobida Julia Kristeva (1980) kujund tsitaatide mosaiigist, mis viitab regilaulužanri pidevale intertekstuaalsusele, regilaulukeele kasutamisele eri žanrides, eri allikate põimumisele (Tarkka 2005). Suulist algupära ja trükiallikatest pärit laulude põimumine lauliku repertuaaris võis olla enesest-

¹ Eestis 1950.–1960. aastate eesti regilaulu-uurimustes, vt Jaago 2019b; Saarlo 2023a.

mõistetav, kuna XIX sajandil jäädvustatud regilaulude esitajad olid enamjaolt kirjaoskajad (Jaago 2018) ja regilaulud levisid kirjasõna kaudu juba XIX sajandi algusest saati.

Eesti regilaulude autentsuse küsimus

Nagu Regina Bendix (1997) on näidanud, on autentsus olnud folkloori kogumise juures üks keskseid kontseptsioone, see kehtib ka eesti rahvaluuleteaduses. Selle juures on tähtsad vastandused, nagu arhailine ja modernne, kohalik ja laenatu ning suuline ja kirjalik (Saarlo 2023b). Nagu Ülo Valk (2005) on tabavalt kokku võtnud, kuuluvad ühte vana, väärtuslik ja suuline.

Eesti regilaulude kogumise algusaegadel XVIII–XIX sajandil, kui sellega tegelesid peamiselt baltisaksa päritolu estofiilidest intellektuaalid, polnud autentsusprintsipi veel kehtestatud. Jakob Hurt (1888a) manitses rahvaluule üldrahvalikule kogumisele kutsuvates kirjutistes ja kogumisaruannetes üles kirjutama ikka seda, mida on kuuldud, mitte raamatutest loetud. Suulise ja kirjaliku päritolu lahutamise võimatus võis olla üks põhjus, miks Hurt ei pidanud „vanavaraaita” kõlblikuks riimilist rahvalaulu, mis lisaks on laenuline ja erineb regilaulust esteetika poolest. Toonaste teadmiste kohaselt oli ilmselge, et regilaulud ei saanud olla laenatud, need olid omad ja seetõttu rahvusliku eneseteadvuse rajamiseks eriti väärtuslikud.

Eesti rahvaluulet jäädvustati kõige enam ajal, mil toimus üleminek suuliselt kultuurilt kirjalikule. XIX sajandi lõpuks, mil enamik regilauludest koguti,² oli talurahvas juba enam-vähem kirjaoskaja, kokku puutunud mitmesuguste trükiallikega ning omaks võtnud kirjaliku eneseväljenduse (Beyer 2011; Hasselblatt 2011). Seetõttu on suur osa eesti folklooritekstide filoloogilisest uurimisest olnud pühendatud nende kirjalike allikate tuvastamisele. Selle eredaim näide on lühivormide autentsuskontroll, mida tehti aastaid (Krikmann 1999). XIX sajandil talletatud rahvajuttude kirjaliku algupära ning neid mõjutanud lugemisharjumuse uurimise vajalikkusele on viidanud Jürgen Beyer (2000). Kärri Toomeos-Orglaan (2011, 2015) on osutanud, kuidas ka üldiselt kirjaoskamatu kogukonna juturepertuaari mõjutavad trükiallikad. Nii võib leida kinnitust Walter J. Ongi (1982) väitele, et ka teadmine kirjalikkuse võimalusest mõjutab suulist kultuuri nakkuslikult (vrd Finnegan 1990; Tulviste 1984).

Regilaulude kirjalikest allikatest pärinemise võimalusest on pigem mööda vaadatud, eeldades, et trükistes ilmusid uuemad, lõppriimilised salmilaulud. Nii kasutab Ülo Tedre (1965: 654) kirjanduse ja rahvaluule suhetest kirjutades mõistet *rahvalik laul* „rahvasuhu läinud individuaalloomingu tähenduses” eristamaks „seesuguseid laule ehtsatest rahvalauludest”. Ta rõhutab, et see termin on osutunud „ülimalt aktuaalseks uuema, lõppriimilise rahvalaulu puhul”, kusjuures „[r]egivärsi puhul see küsimus peaaegu ei tõusegi”. Regilaulukuid on vaikinisi kirjakultuurist puutumatutena käsitletud, ometi see polnud nii, nagu näiteks osutab Tiiu Jaago (2018)

² Eesti regilaulude andmebaasi sajast tuhandest regilaulust, mis moodustavad ligi kaks kolmandikku kõigist ERA-s leiduvatest regilauludest, on pooled üles kirjutatud aastail 1880–1900 – Hurda suurskogumise tippajal.

uurimuses Karuse laulukutest. Hurda vabatahtlike kaastööliste osas on vahel osutatud *võltsijatele*, omaloomingu „ehtsa rahvaluule” pähe esitajatele: Tedre (1965: 655) kirjutab, et „ebausaldatavaid korrespondente on meie tuhandete rahvaluule kogujate seas üsna tähelepandav arv”, kusjuures ebausaldatavate võltsijate hulka kuulusid ka Friedrich Robert Faehlmann ning Kreutzwald. Trükiallikatest maha kirjutajate kohta ei ole samavõrra häbistavat nimetust kasutatud, kuna Hurda ja Matthias Johann Eiseni vabatahtlike kaastööliste panus on olnud eesti rahvaluulekogude saamisel erakordselt tähtis ja sümboolse väärtusega. Kirjalikku algupära on probleemina nähtud pigem 1920.–1930. aastatel lastefolkloori jäädvustamise kampaaniate käigus kogunenud vähevarieeruvate variantide massis (Tedre 1965: 653). Kirjanduse ja rahvaluule suhete uurimused on olnud kas üksikutest laulutüüpidest (nt Tampere 1932) või regilaulude mõjust autoriluulele (Mirov 2002).

Siiski on teada, et ka regilaule avaldati üsna palju trükiallikates. Tedre (1965) hinnangul põhines suur osa XIX sajandi kirjavarast rahvaluulel. Regilaule on avaldatud väga erinevates trükistes, alates kaheksast eesti laulust XVIII sajandi lõpul ilmunud Johann Gottfried Herderi (1880 [1778–1779]) antoloogias, teaduslikes väljaannetes ning loendamatutes rahvalikes lauluvihkudes. Kõigil neil trükistel oli erinev mõju nii regilaulu kogujate kui ka esitajate seisukohast. Kogu eesti folkloristika ajaloo vältel on tehtud korduvaid katseid regilaulude trükiallikaid bibliografeerida,³ kuid lõpule ei ole selle tööga siiski jõutud. Eesti regilaulude andmebaasi (ERAB) praeguses arengujärgus on käsil lisaks käsikirjaliste laulutekstide kontrollimisele ja redigeerimisele trükiallikate tuvastamine ja laulude kopeerimine trükistest, kuid andmebaasi tehnilise arendustöö seiskumise tõttu toppab ka trükiallikate korpuse valmimine.

Baltisaksa literaatide XIX sajandi esimese poole väljaannetest olid silmapaistvad Johann Heinrich Rosenpläneri ajakirjas Beiträge aastail 1813–1832 trükitud kokku poolteistsada lauluteksti (Laugaste 1963: 332) ning Alexander Heinrich Neusi antoloogia „Ehstnische Volkslieder” (1850–1852; vt Undusk 1995).⁴ Esimesed trüki avaldatud eesti rahvalaulud levisid kindlasti baltisaksa haritlastest-estofiilidest regilaulukolleksionääride seas, sünnitades ümberkirjutuslikke erakogusid, mis olid omas ajas täiesti tavakohased, kuid on põhjustanud tänapäevases arhiivi- ja korpusetöös originaalide-koopiate problemaatilisi rägastikke. Teisalt on küsitav, kui palju need trükised mõjutasid regilaulukorpuse hilisemat massi, XIX sajandi lõpu vabatahtlike rahvaluulekogujate kaastöid. Kui paljud rahvalikud kirjamehed, kes usinalt oma kodukandi regilaule Hurdale saatsid ja selle käigus mitmesuguseid strateegiaid oma panuse suurendamiseks kasutasid, said neid väljaandeid kasutada? Küll aga mõjutasid need Kreutzwaldi kalevipojavärsi kujunemist ja kirjaliku regilaulu esteetikat laiemalt.

Eesti regilaulude teaduslike väljaannete etalonidena saab käsitleda Jakob Hurda „Vana Kandle” (VK I, VK II) ja „Setukeste laulude” (SL) köiteid. Hurda eesmärk oli

³ Kõige lähemale jõudis sellele Herbert Tampere (1930) oma auhinnatud kursusetöös, kuid Eduard Laugaste (1946) rõhutas korduvalt ammendava bibliograafia koostamise vajadust. Praeguse ni piirduvad trükiallikate bibliograafiad käsikirjaliste kartoteekide ja registreeriga, mis on digiteeritud vaid osaliselt.

⁴ Aimu trükiste levikust annab raamatukogude ühiskataloogist Ester leitav trükiarv, kuid seda pole avaldatud kõigi trükiste kohta: näiteks on puudu Neusi antoloogia oma.

ennekõike teaduslik usaldatavus, isegi kui nüüdseks on teaduslikkuse printsiibid mõnevõrra muutunud (Roll 1989). „Vana Kandle” esimene, Põlva köide (1875–1886) oli varustatud saksakeelsete tõlgetega, kuid teine, Kolga-Jaani köide (1884–1886) enam mitte. Mil määral võisid need 750 eksemplaris ilmunud trükised tema kaastööliste kättesaadavad olla? On teada, et Hurt premeeris oma usinamaid kaastöölisi raamatute ning ka „Vana Kandle” köidetega (Kikas 2024). Arvo Krikmanni (1999) arvates polnud baltisaksa ega teaduslikud rahvaluuleväljaanded eestlastele kuigivõrd kättesaadavad, kuid neis avaldatud folklooripalu taasavaldati mitmesugustes rahvaväljaannetes ning kooliõpikutes, kust need mahakirjutuste või refolkloriseerumise kaudu meie regilaulukogusid mõjutasid.

See kehtib ka mitmesugustes kalendrites, lauluvihkudes ning ajalehtedes ilmunud regilaulude nn rahvaväljaannete kohta. Üks vanemaid eesti lugejale suunatud regilaulu trükitekste on Arnold Friedrich Johann Knüpfleri toimetusel „Eesti-ma rahwa Kalendris” (1828, nn Gresseli kalender) avaldatud „Ema arm on põhjatu”, mille tänapäevane tüübinimi on „Memme vaev”. See on antoloogia „Eesti rahvalaulud” tüüvikommentaaride põhjal „üks populaarsemaid laule regivärsi seas üldse” ning „oma ereda ja väljapeetud pildistikuga on üks regivärsilise lüürika mõjuvamaid näiteid” (Koemets jt 1974: 240). Kui palju võis laulu populaarsusele mõjuda trükkimine üle Eesti levinud kalendris?

Veelgi rohkemate inimesteni jõudsid kooliõpikutes trükitud regilaulud. Üks tuntumaid üle-eestilise levikuga õpikuid oli Carl Robert Jakobsoni koolilugemik „Kooli Lugemise raamat”, mille esimene osa ilmus 1867. aastal (teine 1875, kolmas 1876). Lugemikku kasutati koolides veel XX sajandi esimesel kümnendil. Uurijate hinnangul said just selle õpiku kaudu üldtuntuks Faehlmanni muistendid ning Lydia Koidula luule ja levis uus kirjaviis. Selle osad ilmusid arvukates trükkides ning uusredaktsioonides väga suure eksemplaride arvuga (kuni 7000). Õpikus trükiti hulk regilaule ning katkendeid „Kalevipojast” (Laugaste 1963), mis jõudsid kaastööliste kaudu regilaulukorpusesse.

Sarnasusarvutus aitab arhiivitekstides kirjalikke jälgi leida

XXI sajandi algusest peale koostatud Eesti regilaulude andmebaasis on ligikaudu 100 000 laulu. Andmebaas koondab suuremaid ja rikkalikumaid käsikirjalisi kogusid XIX sajandi keskpaigast XX sajandi keskpaigani, sh Eesti Kirjameeste Seltsi, Jakob Hurda ja Eesti Üliõpilaste Seltsi kogud. Sellest puuduvad vanimad (enne XIX sajandi teist poolt) ja hilisemad (alates XX sajandi teisest poolest) kogud ning helisalvestuste litereeringud, samuti suurim setu laulude kogu Samuel Sommerilt ning Walter Andersoni lastelaulude kogu (Sarv jt 2024).

Läänemeresoome regilaulude ühisandmebaasi FILTER (selles sisaldub praegu SKVR, ERAB ning avaldamata soome regilaulud, lisaks mõned kirjanduslikud teosed, nagu „Kalevala”, „Kanteletar” ning „Kalevipoeg”, vt Kallio jt 2023) ja tekstide arvutuslikku võrdlusmetoodikat (Sarv jt 2024; Janicki jt 2023; Kallio jt 2023) arendades on saadud parem ülevaade lauluvara žanrilise koostise piirkondlikest

eripärade, sõnavarakasutusest, tüpoloogilisest varieeruvusest (Janicki jt 2025), motiivide ja värsside stereotüüpsusest (Janicki jt 2024). Ühisandmebaasil ja arvutuslikel võrdlusmeetoditel põhinev kasutajakeskkond Runoregi (runoregi.fi) võimaldab võrrelda nii laulude värssse, värsirühmi kui ka laulutervikuid ja esitab sarnasuse klastrite ning protsendilise väärtusena. Laulutervikute võrdlemisel sarnaseid laule leides on võimalik tuvastada dublette, koopiaid, omaloomingut ja mahakirjutusi ning viiteid kirjalike allikate kasutamisele. Katselises uurimuses regilaulu ja kirjanduse vastasmõjude tuvastamisest võrsus järeldus, et üle 50% sarnased laulud on omavahel mingil põhjusel seotud. Kui need ei ole samalt esitajalt või samast piirkonnast, on tegemist tõenäoliselt mingit laadi koopiaga (Saarlo jt 2025).

Modifitseerides dublettide tuvastamiseks kujundatud otsingut, mis leiab kõige sarnasemad laulupaarid, selgitas Maciej Janicki välja laulude rühmad, mis andmebaasis on omavahel sarnasemad kui 80% (sarnasuse läviväärtus 0,8). Enamik neist on (koolikirjanduse vahendusel) laialt levinud lastelaulud, mis järgnevast analüüsist on kõrvale jäetud. Näiteks lastelaulukesest „Tii, tii tihane, / Vaa, vaa varblane! / Lenda üle oa aia, / Karga üle kapsta aia! / Üle metsa vurrr!” moodustub 120 lauluga klaster. Lastelaulude tekstide lühidus soodustas sõnastuslikult kinnistunud variandi teket ning vähest varieerumist. Ka erinesid nende kogumise meetodid täiskasvanute repertuaari dokumenteerimisest, mistõttu on arhiivis ühest ja samast piirkonnast dokumenteeritud väga sarnaste laulude hulk keskmisest suurem (Saarlo 2020).

Põnevaid küsimusi tekitavad hoopis väga sarnaste n-ö päris regilaulude klastrid, mis moodustuvad rohkem kui 10-värsilistest lauludest, tihtipeale püsivatest kontaminatsioonidest (eri motiivide liitumisest). Miks sarnanevad omavahel XIX sajandi lõpul, kuid vahel ootamatult ka 1920.–1930. aastatel eri kogujate eri Eesti piirkondadest jäädvustatud laulud? Kas on võimalik leida nende kirjalikke allikaid? Mida ütleavad ühe koguja (väidetavalt) eri piirkondadest ja eri esitajatelt kogutud väga sarnased laulud koguja meetodi ja eesmärkide kohta?

Liiga sarnased laulud

ERAB-i tekstid on jäädvustatud väga erinevates olukordades eri esitajatelt ja traditsioonialadelt. Kaks laulu eri esitajatelt ei peaks olema ülearu sarnased – ja seda enam eri piirkondadest kogutud laulud. On ilmne, et kui leidub mitu väga sarnast teksti (sarnasusprotsent üle 50), siis pole nende sarnasus loomulik.

Runoree abiga tuvastatud liiga sarnaste laulude klastrites võisid üle Eesti kogutud laulud olla rida-realt samad, vaid üksikute lahknevustega õigekirjas. Vaadeldud lähemalt klastreist tuntuim on „Memme vaev” – Gresseli kalendris 1828. aastal ilmunud laul on trükitud ka Neusi antoloogias (1851: 302, nr 90B) ning Jakobsoni lugemikus (1867: 56, nr 69). Ilmselgelt pikaaegne ja lai trükistes avaldamine mõjutas ka suulises traditsioonis levinud versioonide kuju.

Kui „Memme vaev” on suhteliselt lühike, siis näiteks laul „Sõuaksin ma sõjas surra” ilmutab end 10-laululise klastrina, laulude sarnasus on 93–94%, klastris sisalduvad Läänemaalt Vigalast saadetud kolm versiooni, samuti Tartumaalt, Viljandi-

maalt, Harjumaalt ning Pärnumaalt saadetud versioonid. Saatjad on kõik Hurda tuntud ja produktiivsed kaastöölised.

Des Kriegers Tod

Sõuaksin ma sõjas surra,
Sõjas surra sõitlemata,
Vaenurüpes variseda
Ilma pikila piinata,
Ilma koole kurnamista,
Ilma taudi tapemista!
Kena on sõjassa soikuda,
Alla lipu langeda,
Mõõgamõllul elu müia,
Ambunoolila anguda!
Ei ole tõbe tülitseda,
Õhtupõlve orjamista,
Valusängil valvamista,
Sõjasurmal suurem ilu!

(H III 18, 353 (5) < Vigala –
Mihkel Aitsam (1894))

Souaksin ma sõan surra,
Sõan surra sõitlemata,
Vaeno rüpen variseda
Ilma pikkila piinata,
Ilma koole kurnamista,
Ilma taudi tappemista!
Kenam on sõassa suiguma,
Alla lippu langemaie,
Mõega mõllul elo müa,
Ambu noolila anguda!
Ei ole tõbe tülitseda,
Ohto-põlve orjamista,
Valo-sängil valvamista.
Sõa surmal suurem ilu
Velitseje vemelilla,
Sõsarsilma ikkevada:
Oh mo veli õiermala
Langes lausa lahingila!

(Neus 1852: 327–328, nr 93)

Sõuaksin ma sõan surra,
Sõan surra sõitlemata,
Vaenu rüpen variseda
Ilma pikila piinata,
Ilma koole kurnamista,
Ilma taudi tapemista!
Kenam on sõassa suiguma,
Alla lippu langemaie,
Mõega mõllul elu müa,
Ambu noolila anguda!
Ei ole tõbe tülitseda,
Ohto-põlve orjamista,
Valusängil valvamista.
Sõa surmal suurem ilu
Velitseja vemelilla,
Sõsarsilma ikevada:
Oh mo veli õiermala
Langes lausa lahingilla.

(Kreutzwald 1854: 23–24)

Laul on trükitud mitmes väljaandes, nagu Neusi antoloogias (1852: 327–328, nr 93), Jakobsoni lugemiku 2. osas (1875: 139, nr 105) ning Mats Tõnissoni „Sõa laulikus” (1893: 51/2 (51)), aga ka Hurda (1879: 69–71) enese väljaandes „Pildid isamaa sündinud asjust” lüroepilise laulu „Venna sõjalugu” algusena. Kui Neusi antoloogia ei pruukinud olla ülearu kättesaadav, siis Jakobsoni kooliõpikud ning Tõnissoni lauluvihud levisid paljudes trükkides massiliselt üle Eesti. Kuigi Tõnisson väidab oma trükises selle vana rahvalaulu olevat, on asjatundjale kahtlemata arusaadav, et regilaul see olla ei saa, seda esmajoonel juba meelsuse tõttu, kuna laulus ülistatakse sõjasurma. Ka kasutatud kujundid (nt *koole kurnamista*; *ambunoolila anguda*) ei esine regilaulukorpuse teistes lauludes. Laulu leiab Kreutzwaldi regivärsilise poeemi „Sõda” lõpust (1854: 23–24). Neus, kes muidu viitab oma antoloogia tekstide juures korduvalt Kreutzwaldi panusele kogu ja või vahendajana, ei viita mingil moel laulu päritolule ega saamise asjaoludele. Kreutzwaldi uurijad on seda poeemi pidanud siiski regivärsiliseks autoriloominguks (Nirk 1968: 341–344), tõenäoliselt olid Neusil kasutada tema käsikirjad ning laulu autorsus on jäänud ekslikult märkimata.

Kuid ka täiesti „tavalised” regilaulud võivad ilmneda ebaloomulikult sarnastena. Näiteks väga levinud lüürilise igatsuslaulu „Kaasa kaugel” üht konkreetset kontamineerunud redaktsiooni (koosneb motiividest „Õhtu tuleb õnne kaudu” + „Õösel üks” + „Kaasa kaugel”) on saadetud Hurdale ja Eisenile üle terve Eesti 16 varianti, mille omavaheline sarnasus ületab 50%.

Õhtul

Õhtu tuleb õnne kaudu,
Videvikku vilja kaudu,
Õhtu toob öled tubaje,
Videvik viib magamaie,
Paneb öled põrandalle,
Õlekõrred kõrvustikku,
Rahvas peale paaristikku,
Iga kaasa kaelastikku,
Igaüks oma omaga.
Kel pole kaasa, võtku kassi,
Kel pole kassi, võtku rotti,
Rotti rohukünkaesta,
Mutti mullamättaesta.
Minu kaasa kauge'ella:
Viisi väljada vahela,
Kuusi kurja jõgeda,
Seitse sooda sitke'aida,
Kaheksa kaladejärve,
Üheksa ülemat järve,
Kümme külma allikada;
Tuul tal viigu tervisida,
Pilved pikkada igada,
Taevas tarka meelekesta!

H III 18, 377/8 (1) < Vigala
– Mihkel Aitsam (1894)

Õhtul

Õhtu tuleb õnne kaudu
Videvikku vilja kaudu
Õhtu toob öled tubaje
Videvik viib magamaie
Põhulattu põnkamaie
Paneb öled põrmandalle
Õlekõrred kõrvustikku,
Rahvas peale paaristikku
Iga kaasa kaelastikku
Igaüks oma omaga
Kel pole kaasa, võtku kassi
Kel pole kassi, võtku rotti
Rotti rohukünka'asta
Mutti mullamätta'asta,
Minu kaasa kauge'ella
Viisi väljada vahela,
Kuusi kurjaga jõgeda
Seitsesada sitke'aida
Kaheksa kaladejärve
Kümme külma allikatta!
Tuul tal viigu terviksida
Pilved pikkada igada
Taevas tarka meelekesta

H II 10, 309 (26) < Viru-
Jaagupi – Jüri Ustallo (1889)

Õhtul.

Õhtu tuleb õnne kaudu,
Videviku välja kaudu,
Õhtu toob öled tubaje,
Videvik viib magamaie
Paneb öled põrmandalle
Õlekõrred kõrvustikku,
Rahvas peale paaristikku
Iga kaasa kaelastikku,
Igaüks oma omaga.
Kel pole kaasa, võtku kassi
Kel pole kassi, võtku rotti,
Rotti rohukünkaesta
Mutti mullamättaesta.
Minu kaasa kaugilla:
Viisi väljaga vahela,
Kuusi kurjaga jõgeda,
Seitse sooda sitke'aida,
Kaheksa kalade järve
Üheksa ülemat järve,
Kümme külma järve,
Tuul tal viigu tervisida
Pilved pikkada igada
Taevas tarka meelekesta.

E 55584/5 (10) < Rannu –
Karoline Tiller (1854)

Õdangu laul

Õttak tule õnne kaudu
Vilu villä veere kaudu
Õttak toob öle tareje
Vilu viib meid magamaie
Panep põhku põrmandule
Õle kõrred kõrvustikku
Rahvas päale paaristikku
Egä kaasa kaalastikku
Egä üts oma omaga
Kel ei ole kaasa võtku kassi
Rotti rohu künkaesta
Müttä mulla mättaesta
Minu kaasa kaugeella
Viis om väljaga vahella
Kuus om kurjaga jõgeda
Säidse sada sittikida
Kattessa kalade järve
Kümme külma lätteida
Tuul täl viigu tervisida
Pilved pikkada igada
Taivas tarka meelekesta.

H II 31, 296/7 (5) < Otepää
khk – J. Illak (1889)

Laul trükiti Tõnissoni vihus „Ennemuistsed Luuletused” (1880: 52–53, nr 20) 3000 eksemplaris ja on üsna selge, et see võis levida üle Eesti.⁵ Mitmed kaastöölised saadetised säilitasid trükise pealkirja „Õhtul”. Rannu variant pärineb Karoline Tillerile omistatud ja 1854. aastasse dateeritud käsikirjalisest laulikust. Ilmselgelt pole seegi tartukeelne ja peab pärit olema mõnest varasemast põhjaeestikeelsest trükiallikast, mis siinkohal jääb kindlaks tegemata.⁶

Eriti intrigeeriv on Jüri Illaku Otepäält saadetud variant, mis on pea rida-realt sama kui trükiversioon, kuid tõlgitud lõunaeeesti keelde. See variant esindab trükiallikate murdekeelde tõlkimise meetodit, mis on ka üks lühivormide „võltsijate” strateegiaid (Krikmann 1999). Illaku tõlge pole keeleliselt läbivalt tartukeelne, selles esineb nii tartukeelseid sõnavorme (*panep*, *taivas*, *säidse*) kui ka üldisemalt lõunaeeesti või isegi võrupäraseid jooni. XIX sajandi lõpus polnud eesti kirjakeel ega kindel ortograafia veel kehtestunud ega levinud, mistõttu kaastöölised kasutavad saadetistes väga mitmekesist kirjaviisi. Katre Kikase (2015) järgi kalduvad rahvaliku kirjalikkuse esindajad kirjutama pigem keeles, mida nad lugesid, mis põhjendab

⁵ Tõnisson saatis ka ise selle teksti 1893. aastal Eisenile (E 8824/5 (39)).

⁶ Selle lauliku omandus ja dateerimine on probleemne (Anderson 1932).

põhjaeestikeelsetest trükistest kopeeritud või õpitud laulude saatmist kogu Eestist. Põhjaeestikeelse trükiallika tõlkimine lõunaeeesti keelde viitab kaastöölise teadlikule tegevusele, trükiallika esitamisele kodukoha suulise traditsiooni pähe.

„Kalevipoeg” rahva sekka tagasi

Rahvuseepos „Kalevipoeg” esindab superteemana suulise ja kirjaliku luuletraditsiooni põimumist Eesti kirjandusloos (vt nt Annist 2005; Hasselblatt 2016; Kikas 2021; Mirov 1996). Samas on „Kalevipojal” folkloristide silmis ambivalentne maine, mis on tingitud eepose kahepaiksusest suulise ja kirjaliku kultuuri vahel: teoses kohuvad regivärsile pretendeeriv, kuid sellest erinev tehnilik kalevipojavärss (Arukask 2003; Sarv 2008), jutupärimusel põhinevad teemad ning kirjanduslik loome (Valk 2003). „Kalevipoeg” on kirjalikku kultuuri esindav autoriloom, mille allikatena on kasutatud tekste suulisest laulupärimusest. „Kalevipoja” trükiväljaande kättesaadavusest rahvale, selle vastuvõtust ning omaksvõetusest annavad lisaks rahvapäraste kirjameeste epistolaarsele pärandile ning kaastöödele (Kikas 2021) aimu ka eepose katked, mis otsesõnu või salamisi ning eri põhjustel arhiivi tagasi on jõudnud.

„Kalevipoja” ja rahvaluule suhteid on käsitletud eelkõige eepose tekstides sisalduvaid „rahvaehtsaid” regivärsse, vormeleid, keelendeid jms üksikasjalikult üle lugedes (Peegel jt 1961; Pino 1961, 1963). Kuid suulise ja kirjaliku põimumine on samuti käegakatsutav, kuna „Kalevipoja” värssid on regilauludena arhiivi tagasi jõudnud. „Kalevipoja” tekstide FILTER-i andmebaasi lisamise järel on võimalik kontrollida Veera Pino järeldusi rahvaehtsate värsste osas ja avastada „Kalevipoja” sõnasõnalisi katkeid Hurda ja Eiseni kaastööliste saadetistes.

Ühest küljest võivad need vahel olla tõepoolest otsesed mahakirjutused. Nii on Leena Lepp-Wiikmanni kümnendas saadetises Hurdale 1889. aasta detsembrist laul algusreaga „Too mulle uusi udusärki” (H III 2, 182 (16)). Runoree põhjal sarnanevad selle lauluga piisavalt ainult „Kalevipoja” esimese loo värssid 605–622. Laul sisaldab küll ka traditsioonilisi värsse ja vormeleid, mida leidub teistes „Tähemõrsja” Virumaa variantides, kuid enamik värsse leidub üksnes „Kalevipojas”.

Pino (1963: 168–169) viitab nende „Kalevipoja” värsste puhul Neusi kogumikus „Ehstnische Volkslieder” trükitud laulule, mille kogu oli Kadrina pastor Arnold Friedrich Johann Knüpffer. Kas Lepp-Wiikmann võis kasutada Neusi kogumikku? Arhiivitekstide seas on tõepoolest ka selle väljaande kasutamisele viitavaid laulutekste, kuid enamjaolt on Neusi tekstid avaldatud mõnes hilisemas rohkem levinud trükiallikas. Neusi, „Kalevipoja” ja Lepp-Wiikmanni versiooni võrreldes võib järeldada, et Lepp-Wiikmann järgib teatud väljajätetega pigem „Kalevipoja” sõnastust ning tõenäoliselt kirjutas oma teksti sealt maha.

To minno uddune särki
Peäle se ihho illusa,
Toge mo tohhine särgi,
To mo rukka rome kirja
Peäle se udduse särgi;
To võ vahherpu kirja,
To mo kirjavad käiksed,
To mo rättik räime kirja
Peäle se kirjava käiksi,
To mo kube kulda toime!

(Neus, EV 3C)

Too mulle uusi udusärki
Peale see ihu ilusa,
Too mulle tohine särki
Peale see keha kenama;
Too mulle rukka roomekirja
Peale see uduse särgi;
Too mulle teine tähteline
Üle undruku tohise;
Too võ vaherpuukirja
Ümber nirgu niuetelle,
Ümber luigena tüheme;
Too mulle kirjavad käiksed
Neiu kõrge rinna katteks;
Too mulle rätik räimekarva
Peale kirjava käikse,
Valge kaelale varjuksi;
Too mulle kuube kuldatoime,
Poordist pärjake päheje!

(KP: 44, I: 605–622)

Too mulle uusi udusärki
Too mulle tohine särki
Too mulle rukka roomekirja
Pääle see uduse särgi
Too mulle teine tähteline
Üle tohise undruku
Too võ vaherpuukirja
Too mulle kirjuvad käiksed
Too mulle rätik räimekarva
Pääle see kirjuva käikse
Too mulle kuube kuldatoime
Poordest pärgina pähäda

(H III 2, 182 (16))

Lepp-Wiikmanni saadetud laulu autentsuse üle on arutlenud ka regilaulude akadeemiliste väljaannete koostajad. „Vana Kandle” VI osas avaldati see katkena lüroepilisest laulust „Tähemõrsja” (VK VI:1: 129–130, nr 2 G). 1932. aastal ilmunud „Eesti rahvalaulude” II köitest, kus avaldati kõik „Tähemõrsja” teadaolevad tekstid, on see välja jäetud (ERL II: 51–220, laulutüüp 16, „Salme neiu”). Nähtavasti saavad statistilistel arvutustel põhinevad osutused olla toeks ka folkloristide entsüklopeedilistele teadmistele ning kogemustele.

Suulist ja kirjalikku kultuuri on keerulisem lahti harutada „Kalevipoja” laulude puhul, kus Kreutzwald ongi komponeerimisel kasutanud traditsiooniomaseid regilauluvärsse. Nii on eepose esimene laul erakordselt regivärsirohke: Pino (1963: 240) hinnangul on rahvapärased ligi pooled värsid. Laul on komponeeritud põiminguna, liites korduva elemendina „Ristitantsu” motiivi ning mitmeid kosjade ja pulmateemadega seonduvaid lüroepilisi ning lüürilisi laule (nt „Tähemõrsja”, „Veetele viibinud neiu”, „Mõrsja lahkumine”). Seetõttu on ka raske otsustada Hurda kaastööliste hilisemate üleskirjutuste puhul „Kalevipoja” värsside rahvapärasuse või kirjanduslikkuse üle. Virumaalt üles kirjutatud „Ristitantsu” variandid on tihtipeale seondunud kosjateemadega – nii „Tähemõrsja” kui ka „Veetele viibinud neiu” looga. Loomulikult on n-ö puhtaid tantsulaule, mis keskenduvad tantsude loendamisele, mis ka on „Kalevipojale” omane. Kahtlustest saab siiski loobuda, vaadates SKVR-i korpusesse, kust leiab kolm „Ristitantsu” varianti – ja neis esineb nii kosimise motiivi kui ka tantsule keskendumist. Kõik versioonid on üles kirjutatud enne „Kalevipoja” trükkist ilmumist Lõuna-Karjalast, üle Soome lahe kihelkondadest, mida sidusid Eesti põhjaranniku elanikega tihedad kontaktid. Neid sidemeid tunnistab ka Runoregi: võrdlustes ületab nii mõnigi värss keelepiire, nt värss „Tantsi, Tallermäe kuningas” esineb nii Lõuna-Karjala, Virumaa kui ka Järvamaa lauludes.

Ristitantsi tantsigeme,	Ristitantsi, ristitantsi tansikeme	Taltsi armas, taltsi kallis,	Tansikaamme ristitanssi,
Viru tantsi veeregeme,	Oma tantsi, oma tantsi, hoidekeme	Taltsi tallermaa kuningas,	Oma tanssi oppikaamme!
Harju tantsi astugeme,	Järva tantsi .,: jätegame	Lehe herrä lemmergüne!	Nouse, nouse sorkka suosta,
Lääne tantsi lennakeme,	Viru tantsi .,: viisigeme	Kuni touseb sorka suosta,	Sorkka suosta, markka maasta,
Järva tantsi jättageme,	Tansi, armas .,: tansi, kallis	Sorka suosta, marka maasta,	Kimmin kammin kierä-maasta!
Oma tantsi hoidageme:	Tansi, tallermaa .,: kuningas	Viering varvaste vahelta,	Jo siull käivät kolmet kosjat,
Seni kui tõuseb sõrga soosta,	Veeri, veike, veeri, veike mõise-nikku	Veri kinge kierämistä.	Kolmet kosjat, viiet viejät.
Sõrga soosta, märga maasta,	Sini tõuseb .,: sirgu soosta		La' hoi käyä toista kolme,
Veri varvaste vahelta,	Sirgu soosta .,: margu maasta		Toista viiet vieretellä.
Kerikinga keskeelta!	Veering varviste .,: vahelta		Tiesin vuonet, tiesin päivät,
	Keering kinga .,: ormadesta		Tiesin tähet taivahalla,
			Meren pohjasta someret,
			Ei tuo virkkanut minulle,
			Virkki saaren saksatuille,
			Ilmoitti ison tädille,
			Tätit saattoit mukkenteille,
			Mukken mustille vesille.
(KP: 45–46, I: 663–674) (E 7151/2 (11) < Koeru (1887))		(H II 40, 688 (30) < Kuusalu (1892))	(SKVR XIII:1, 1239 < Etelä-Karjala – Koivisto (1847))

„Raiusin kõik raamatusse”

Tuntud soolo- ja koorilaulu „Lauliku lapsepõlv” laulu loomine ja (taas)jõudmine rahvaluulekogudesse ilmestab kirjalikkuse ja suulisuse põimumisi. Laulu seadis Aino Tamme tellimusel ja tema (loodud) viisi põhjal Miina Härma, sobitades sellele Ado Grenzsteini seatud sõnad (Särg 2024). Kuna laul trükiti Grenzsteini „Kooli laulmise raamatus” (1878: 1–2, nr 1), siis võib arvata, et see levis laialdaselt nii deklameerituna kui ka laulduna. Selle üleskirjutusi jõudiski Hurda rahvaluulekogusse mitmest kohast üle Eesti, kusjuures tekstid järgivad kas rida-realt Grenzsteini versiooni või varieeruvad, laulul võib olla lõunaeeestiline pulmalaulu *kaske*- või Mulgi karjaselaulu *alleaa*-refraän. Kuigi on esitatud arvamust (nt Kreutzwaldi „Wina-katkus” (1840) avaldatud laulu „Suude sulg” kohta, vt Koemets jt 1974: 104; Salve 2019: 78–79), et kirjandusest levinud regilaulud kipuvad kujundama stabiilsema sõnastusega variante loomupärase suulise mitmekesisuse asemel, siis on näha, et ka sekundaartraditsioonis ehk refolkloriseerudes laulud muutuvad.

Grenzstein oli laulu sõnad saanud Hurda koostatud „Vana Kandle” Põlva köitest (VK I) ning tõlkinud need põhjaeesti kirjakeelde (Särg 2024). Hurtki oli oma versiooni kokku pannud kolme variandi tekstidest (H, Põlva 1, 134/5 (65); 186 (108); 239/40 (151) – Eeva Hurt, Joosep Hurt (1865–1875)). Ka selle laulu võrukeelne

versioon jõudis ümberkirjutuste kaudu rahvaluulekogudesse tagasi: näiteks tuntu-
maid Hurda kaastöölisi Hans Karro Palamuselt saatis selle Eisenile (E 47122 (11)),
lisades laulule nii esitaja nime kui ka elukoha andmed (Ann Vää Kuremaalt Vin-
nist). Karro ilmselgest mahakirjutusest avaldub pikantne detail tehnilisest äpardu-
sest: Karro on jätnud tähelepanuta, et laul jätkub ülejärgmisel leheküljel (järgmisel,
parempoolisel leheküljel oli saksakeelne paralleeltekst), ning lõpetas muidu rida-realt
täpse mahakirjutuse enneaegselt.

Kui ma olli väikokene
Kui ma kasvi kanasek
Olli üte üö vannu
Imä vei hällü palole
Vei kiiga aro pääle
Panni partsi hällütämä
Suvilinnu liigutama
Sääl iks partsi pallo lauli
Suvilind liiaste kõneli
Mina lätsi mõtlema
Mõtlema võtlema
Kõik ma raie raamatuhe
Kõik ma panni paperihe
Kõik ma kirjä kirodi.

(E 47122 (11) < Palamuse)

Nr. 6. Mille mull pallo sõnno suuh?

Mille mull pallo sõnno suuh,
Mille lajalt laulu viizi?
Kui ma olli väikokene
Kui ma kasvi kanazeh
Olli üte üö wannu,
Pääle kate päivä vannu,
Imä vei hällü palole,
Vei kiiga kezä pääle,
Panni pardzi hällütämä,
Suvi-linnu liigutama
Sääl iks partsi pallo lauli,
Suvi-lind liiaste kõneli,
Mina latsi mõtlema
Mõtlema, võtlema,
Kõik ma raie raamatuhe,
Kõikma panni paperihe,
Kõige ma kirjä kirodi.
Kui ma saie neiosa,
Kui ma kasvi kabosa,
Vällä sis raie raamatust,
Vällä panni paperist,
Vällä kirjost kirodi.

(VK I: 4–6)

Selle laulu üks huvitavamaid versioone on murdeuurija Hella Keema jäädvustatu,⁷
kus laulik Ann Rammo ühendab tuntud põhjaeestikeelse soololaulu võrukeelse ver-
siooniga, kasutades mõlema vormeleid ning *alleaa*-refraani. Ilmselt on laulik oman-
danudki laulu traditsioonist, mis oli tsitaatide mosaiik: kohalikule pärimuslikule
regilaulule liitus kooliõpikute, koorilauluharrastuse ning meedia mõjul Mulgimaa
karjaselaulude refrään.

Kui ma olli väikokõnõ,
Alleaa alleaa
Kasvi ma sôs kaunikõnõ
Olli üte üü vannu
Pääle katõ päävâ vannu
Imä vei kiigu kesä pääle

⁷ Kuula ka helisalvestust: Eesti rahvamuusika antoloogia 2016: nr 56.

Pande hällü palo pääle
 Pande pardsi hällütämmä
 Suvölinno liigutamma
 Pardsil olle pallo sönno
 Suvölinnul liia laalu'
 Parts sääl man mul pallo laulö
 Suvölindu liiast könöli
 Säält mina lats sös laulu ope
 Ullikönö sõna osasi
 Kõik mina panni papõrihe
 Kõik mina raiõ raamatuhe [---]

(AES, MT 205, 1/4 < Põlva)

Kas kogujate võrgustikud või ühine raamatukogu?

Laulukorpustega tegeledes pööratakse tähelepanu tekstidele, eriti statistilisi meetodeid kasutades uuritakse nende eri tunnuseid ja iseärasusi, kuid samavõrd tähelepanuväärsed on korpuste saamise asjaolud. ERAB-i liiga sarnaste laulutekstide metaandmeid lähemalt vaadeldes hakkavad silma sääraustes seostes korduvad saatjate nimed. Üheteistkümnene kõige suurema liiga sarnaste laulude klaster (kokku 210 laulu sarnasuse läviväärtusega 0,8) lähetajate seas on Karp Kuusik Amblast (10 laulu), Hans Karro Palamuselt (9), Georg Aasberg (4), Mihkel Aitsam (6) ning Tõnis Pulst (7) Vigalast, Julius Rehberg (8), Jakob Weltmann (7) ja Jüri Ustallo (6).

Märgiline on, et neid kaastöölisi on esile tõstetud Hurda ja Eiseni teenekate kaastöölisena: nende saatetiste hulk on suur, nii tekstide kui ka lähetuste kordade arvult (Viidebaum 1934). Samuti ilmneb, et parömioloogid on nende kaastööde autentsuse ühel või teisel moel küsimuse alla seadnud ning tuvastanud kirjalike allikate kasutamise lühivormide saatmisel (Krikmann 1999; Saukas, Krikmann 2012). Seega võib kaastööliste hulgas näha teatud käitumismustreid: kord trükitud abivahendite toel oma saatetisi tugevdanud kirjamehed-naised võisid seda teha korduvalt ja eri žanrides. Kaastööliste vahel on aimata sidemeid – nii paikkondlike kui ka kultuuriliste seltsingute põhiste kogukondade omavahelist koostööd ja andmevahetust. Sääraast teotsemist ei saagi pahaks panna, kuna ju baltisaksa estofiilidki vahetasid käsikirju ning kogu rahvaluulekogumise aktsioon oli suuresti ergutamisel ja kontaktide võrgustikul põhinev ettevõtmine. (Kikas 2020)

Nii on näha, et Vigala kaastöölised Aasberg, Aitsam ja Pulst on korduvalt saatnud väga sarnaseid laule. Ka mõistatuste kogujate registris on märgitud: „Koolikaaslaste G. Aasbergi, M. Aitsami ja T. Pulsti rahvaluulesaadetised J. Hurdale sisaldavad enamikus ühesugust materjali, mis johtub kas samadest kasutatud trükistest või on tegemist mahakirjutustega üksteise pealt” (Saukas, Krikmann 2012). Näiteks laulust „Ehi, neuu, saaks minema!” on kõik kolm saatnud väga sarnased versioonid:

Pulma ajal

Sööge langud, jooge langud,
 Ärge langud põue pistke,
 Ma olen hoolas otsima,
 Väga kaval katsuma,
 Katsun so kasuka põue,
 Otsin uue kuue põue.
 Ehi, ehi neiukene;
 Ehi ruttu, saada ruttu,
 Saada saaja sõitemaie,
 Saanid alla tantsimaie,
 Kodarad aga kolisemaie.
 Valmis saani, valmis peigu;
 Ehi ruttu neiukene.
 Juba see ratse rauda löödud,
 Peitsude pead soetud,
 Juba ressis hooste rinnad,
 Juba kardas hooste kaelad,
 Juba kärinas hooste kõrvad,
 Juba siidis hooste silmad,
 Juba kuldas hooste kulnud.

(H III 18, 621/2 (1) – T. Pulst
 (1895))

Ehi, ehi neiukene,
 Ehi ruttu, saada ruttu,
 Saada saja sõitemaie.
 Valmis saani, valmis peigu;
 Ehi ruttu neiukene.
 Juba see ratse rauda löödud,
 Päitsude pead soetud,
 Juba ressis hooste rinnad,
 Juba kardas hooste kaelad,
 Juba kärinas hooste kärbad,
 Juba siidis hooste silmad,
 Juba kuldas hooste kulnud.
 Saada saanid sõitemaie,
 Saaniuisid hulkumaie,
 Saanitallad tantsimaie,
 Saanikodarad kolisimaie;
 Millas saame sinna maale
 Kus need kuked kulda söövad,
 Kuded kulda, kanad karda,
 Hanid haljasta hõbedat,
 Vasikad vana tinada

(H III 18, 719 (4) – G. J. Aasberg
 (1894))

Pulma ajal. V.

Ehi, ehi neiukene;
 Ehi ruttu, saada ruttu,
 Saada saaja sõitemaie,
 Saanid alla tantsimaie,
 Kodarad kolisemaie.
 Valmis saani, valmis peigu;
 Ehi ruttu neiukene.
 Juba see ratse rauda löödud,
 Päitsude pead soetud,
 Juba tressis hooste rinnad,
 Juba kardas hooste kaelad,
 Juba kärinas hooste kõrvad,
 Juba siidis hooste silmad,
 Juba kuldas hooste kulnud.

(H III 29, 184/5 (10) –
 M. Aitsam (1898))

Esmalt Rosenpläneri Beiträge I vihus (Bochmann 1813: 11–12, nr 2) trükitud laul ilmus ka Friedrich Brandti väljaandes „Ajalik tasku lauluraamat” (1881), pealkirigi oli sama kui Vigala sõpradel. Ilmselt on kõik kolm kirjutanud Brandti laulikust, kuid oma äranägemisel saadetist täiendanud. Pulst on oma versiooni kirjutanud raamatus eelmisena trükitud lauluga kokku („Ärge põue pistke”, Brandt 1881: 325, nr 177a), Aasberg on lisanud oma versioonile levinud motiivi „Imemaa”.

Liiga sarnaste lauluklastrite kogujate seas on aga ka täiesti usaldusväärseid XX sajandi kogujaid ning elukutselisi folkloristegi. Nii on noor folklorist Herbert Tampere 1931. aastal kirjutanud Audru laulikult Mari Sutilt üles „Nooriku virkuseõpetuse” variandi. Sutt oli üks rahvalaulikutest, kes osales Eesti Rahvaluule Arhiivi ja Riigi Ringhäälingu rahvamuusika heliplaadistamise aktsioonil ning lõi kaasa August Pulsti korraldatud laulikute ja pillimeeste ringreisidel (Sildoja 2014). Kindlasti oli Sutt Pärnumaa pulmalaulude traditsiooni valdav esitaja. Ometi kuulub temalt jäädvustatud (ka helisalvestatud: ERA, Pl. 21 B1) laul suurimasse liiga sarnaste laulude klastrisse: „Nooriku virkuseõpetusest” on üle Eesti saadetud 22 varianti, millel

oli üle 80% sarnasust. Selle üks trükiallikaid oli Vilhelm Linkgreimi „Pidu laulik” (1890).⁸

Tõuske üles, noored rahvas,
 Ämm on ammu ahjud kütnud.
 Suits on läinud suurest uksest,
 Ving on läinud vindla august,
 Aur on läinud akna august.
 Neiukene noorukene,
 Kui tahad perenaene olla,
 Siis pead pisut magama.
 Aida ukse läva alla
 Pane pea läve peale.
 Kui kuuled kukke huikavat,
 Ja kanalõkku karjuvat,
 Siis hüppa üles hüüdemata,
 Karga üles karjumata,
 Mine lipates läbi õue,
 Karates siis karjaaeda.
 Vaata, mis sa sealt siis leiad:
 Leiad sealt siis seitse põrsast.
 Pane põrsad põlle sisse,
 Vii siis oma äial' näha,
 Äial' näha, ämmal' näha, -
 oma noore mehele näha.
 Siis sina maksad äia meelest,
 Äia meelest, ämma meelest,
 Oma noore mehe meelest.

(Linkgreim: 42, nr 30)

Tõuske üles, nooredrahvas!
 Ämm on ammu ahjud kütnud,
 Suits on läinud suurest uksest,

Aur on läinud aknaaugust.
 Neiukene, noorukene,
 Kui tahad perenaene olla,
 Siis pead pisut magama,
 Aeda ukse lääve alla,
 Pane aga pea lääve peale.
 Kui kuuled kukke uikavada,
 Kanalõkku karjuvada,
 Üppa üles üidemata,
 Karga üles karjumata,
 Mine lipates läbi õue,
 Karates siis karjaaeda.
 Vaata, mis sa sealt siis leiad,
 Leiad sealt siis seitse põrsast.
 Pane need põrsad põlle sisse,
 Vii siis omal ämmal näha,
 Ämmal näha, äial näha,,
 Oma noore mehel näha! –
 Siis sina maksad ämma meelest,
 Ämma meelest, äia meelest,
 Oma noore mehe meelest.

(ERA II 39, 87/8 (2) < Mari Sutt (1931))

On täiesti kahtlusetu, et Tampere ei pidanud vajalikuks raamatutest maha kirjutatud tekste rahvaehtsate pähe pakkuda. Ta on Sutilt kirjutatud ligi 60 laulu teksti, lisaks teinud helisalvestisi. Sutt oli Pulsti hinnangul kogenud laulik ja pulmalaulude traditsioone tundev esitaja. Pigem on see näide asjaolust, et kirjalikud allikad mõjutasid kindlasti XX sajandi regilaulutundjate repertuaari. Sutilt üles kirjutatud laulu lähedus trükiallikale viitab sellele, et laul ei olnud temani jõudnud suulisest traditsioonist, sest siis oleks see ilmselt varieerunud.

Kuigi Hurt oma üldrahvaliku folkloorikogumise käivitunud üleskutses ei keelanud otsesõnu raamatutest rahvaluulepalasid maha kirjutada, manitseb ta aruannetes kaastöölisi autentsusprintsipi silmas pidama, eelistades ikka eesti algupäraga vaneimat pärimust. Nii tuvastab ta Alatskivi kaastöölise Joosep Koogi saadetises „vanema raamatu läbi meie maale tulnud” jutu (Hurt 1888b), Vigala kaastöölise A. K. Saalisti lähetatud setu laulul tuvastab autori: „ühe tutva Eestlase J. W. tehtud, kes nüüd juba mulla põues hingab. Oli minu koolivend” (Hurt 1888c).

⁸ Väga sarnaseid variante on saadetud Hurdale ka aasta varem, kuid varasemate trükiallikate kindlaks tegemine seisab veel ees.

Arvo Krikmann (1999) on arutanud üksikasjaliselt vanasõnade mahakirjutamise meetodite ja motivatsiooni üle. Tema tuvastatud võtteid oli kasutusel ka laulude saatmisel, näiteks laulude tõlkimise või fiktiivsete esitajaandmete lisamise korral võib üsna kindel olla tahtlikust mahakirjutamisest või fabritseerimisest. Siiski ei saa olla alati kindel, et XIX sajandi rahvaluulekogujate kaastöölised, kes trükiallikatest pärinevaga oma saadetsi rikastasid, läksid alati sihilikult pettuse teed. Trükiallikatest lähtumine võis olla põhjustatud mitmest ajendist. Lisaks teatavale naiivsusele autentsuse osas ning tähelepanematusale Hurda nõuete suhtes võisid kaastöölised tõepoolest olla teadmatutes oma laulu või selle versiooni kirjanduslikust päritolust. „Memme vaev” on näide ilusast sügava sisuga laulust, mida laialdaselt trükiti ning tõenäoliselt ka loeti-deklameeriti ja ehk lauldigi. Seetõttu ei pruukinud kaastöölised ega hilisemad regilaulude esitajadki olla teadlikud laulu päritolust.⁹

Katre Kikas (2014) on uurinud Hurda kaastööliste teotsemise motivatsioone, tuues esile kirjutamise ning kirja teel suhtlemise tähtsuse tärkava intelligentsi enesekuvandi loomisel. Ka Tedre (1965: 652) on osutanud, et suurem osa XIX sajandi kirjamehi alustas rahvaluule kogumisest ning avaldamisest. Hurda ja Eiseni suhtlemine oma kaastöölistega ajakirjanduses avaldatud aruannete abil toitis lisaks kogukonna- ja missioonitundele tunnustus- ning tähelepanuvajadust. Aruannete ülesehitus, kus nimetati, mitmes saadetsi samalt kaastööliselt tulnud oli, tekitas sportlikku pinget, võistluslikku hasarti. Tundub ilmne, et produktiivsematel kaastöölistel tekkis kas või alateadlik soov saada taas kord ära märgitud, olla suurima saagiga kaastööline.

Väga sarnaste lauluklastrite kirjalike allikate tuvastamisel saame ühtlasi teada populaarsed trükised, jõudes lähemale uurimusele eestlaste XIX ja XX sajandi alguse lugemisvarast. Näiteks eespool toodud laulu „Kaasa kaugel” trükiallikas, Mats Tõnisoni lauluvihk ilmus 3000 eksemplaris, Brandti lauluraamat 5000 eksemplaris.

Kokkuvõte: võltsingud, pseudoregilaulud või asjaarmastajate juhuluule

Regilaulude filoloogiline uurimine, allikakriitiline lähenemine ega autentsuskontroll pole viimastel aastakümnetel eesti folkloristika fookuses olnud. Kui keskendutakse laulude esituse üksikasjadele, laulikute loovusele ja individuaalsusele, siis kerkib paratamatult küsimus, kas vajame autentsuse mõistet (Valk 2005). Kas on vaja teha vahet suulist ja kirjalikku päritolu regilauludel? Lähenedes regilaulukorpusele kui rahvatraditsiooni hetkejäädvustusele, pole õigupoolest vahet laulu päritolul: n-ö rahvaehtsaks või ehedaks võib pidada kõiki laule, mis kellegi laulmise järgi on dokumenteeritud. Ei saa aga kindel olla, et kõik XIX sajandil regilaulukorpusesse jõudnud tekstid on laulmise järgi üles kirjutatud ja pärinevad suulisest traditsioonist: seal on ka raamatutest maha kirjutatud tekste ja regivärsist inspireeritud autoriloomingut. Regilaulud peegeldavad kindlasti eri kihistusi: ajalisi ja ruumilisi, keelelisi ja stiililisi,

⁹ Küll aga küsitleti laulikuid võimalike trükiallikate osas. Nii on Linda Uusküla 1936. aastal märkinud sellesama „Memme vaeva” kohta: „Lauluema kindlasti ei tea kas see laulu on raamatust või mitte. Seda ta teab aga küll et seda Muhus ta lapsepõlves lauldud on” (ERA II 139, 29).

rääkimata siinkohal muusikalistest. Neid kihistusi saab uurida ja peabki uurima, kuid uurimistulemused on adekvaatsed vaid siis, kui teada, kust ja kuidas regilaulud on jäädvustatud ning kuidas on koostatud meie regilaulukorpus. Tuleb nõustuda ka Beyeriga (2011), et regilaulukogud kajastavad peale suulise traditsiooni ja ajaloo paratamatult üleskirjutamise aega. Regilaulukorpuse tekstide allikakriitikaks peab süvenema regilaulikute kirjaoskusesse ja lugemisvarasse.

Kirjalike allikate tuvastamine ja nendele viitamine on seda tähtsam, kuna endiselt kirjutatakse regilaulukorpuse põhjal uurimusi, mis arutlevad regilauludes avalduva maailmavaate, moraali, etnograafia vm üle (nt Seljamaa 2024). Peame teadma, et need maailmavaatelised üksikasjad võivad kajastada mitte aastasadadetaguste eestlaste mõtteid, vaid XIX sajandi kirjamehe romantilisi ettekujutusi. Mõtlemapanev on, miks ja millistest raamatutest maha kirjutati ja kas üldse jõudsid raamatulaulud meie kogudesse mahakirjutamise abil. Enam ei ole kohane nimetada raamatutest maha kirjutatud või neist meelde jäänud laule „ehtsate” laulude pähe saatnud kaastöölisi võltsijateks, sest kaastöölisi ajendasid eri põhjused. Tegemist on huvitava rahvapärase kirjaliku eneseväljendusega: produktiivse korrespondentitöö kaudu loodi endast kirjamehe kuvandit, millest ei puudu ka teatav sportliku võistluslikkuse moment (Kikas 2014, 2015).

Kirjalikest allikatest pärit laulud ei pruugi osutada otseselt ega üksnes maha kirjutamisele, vaid folklooriprotsessidele, kus trükiallikates avaldatud regilaulud suundusid tagasi suulisesse traditsiooni – õpikutes ja lauluvihkudes massiliselt levinud laulud jäid meelde, said omaseks ning hakkasid suulises ringluses taas varieeruma, osutades kujukalt, et suulise ja kirjaliku kultuuri vahel ei ole selget piiri, vaid on mitmeid põnevaid pooltoonilisi alasid. Selle kaudu saab kindlasti uurida refolkloriseerumise või sekundaartraditsiooni mehhanisme.

Lõpetuseks, käesolevale raamatuaastale mõeldes: neist kõige põlatumatest maha kirjutustest saab teada, mida inimesed lugesid ja kuidas raamatud levisid. Seegi on tähtis teema, mille uurimiseks on praegu kõige sobivam aeg.

Artikli valmimist on toetanud Haridus- ja Teadusministeerium (projektid TK215 ja EKM 8-2/22/3); Eesti Teadusagentuur (PRG 1288); Soome Teadusnõukogu (projekt 333138), Kone Fond (IKAKE projekt). Autor tänab FILTER-i töörühma liikmeid ja eriti Maciej Janickit tehniliste vahendite väljatöötamise ja täiesti uute uurimisvõimaluste avamise eest, Helina Harendit ja Kristi Metstet abi eest üksikasjade selgitamisel ning retsensenti ja toimetajaid tähelepanu juhtimise eest ilmselgetele vigadele.

ARHIIVIALLIKAD

Eesti Kirjandusmuuseumi (EKM) Eesti Rahvaluule Arhiiv (ERA)

AES, MT – Akadeemilise Emakeele Seltsi murdetekstide kogu

E – Matthias Johann Eiseni rahvaluulekogu

ERA – Eesti Rahvaluule Arhiivi rahvaluulekogu

ERA, Pl – Eesti Rahvaluule Arhiivi šellakplaatide kogu

H – Jakob Hurda rahvaluulekogu

VEEBIVARAD JA ELEKTROONILISED TÖÖRIISTAD

- Ester** = E-kataloog Ester. Eesti Raamatukoguvõrgu Konsortsium. <https://www.ester.ee/>
- Eesti rahvamuusika antoloogia**. Veebiväljaanne. Koost Herbert Tampere, Erna Tampere, Ottillie Kõiva, toim Janika Oras, Kadi Sarv. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teadus-kirjastus, 2016. <https://www.folklore.ee/pubte/eraamat/rahvamuusika/ee>
- ERAB** = Eesti regilaulude andmebaas. Koost Janika Oras, Liina Saarlo, Mari Sarv, Kanni Labi, Merli Uus, Reda Šmitaite. Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv. <https://www.folklore.ee/regilaul/andmebaas>
- FILTER andmebaas**. Koost Maciej Janicki, Eetu Mäkelä ja FILTER projekti töörühm. Helsingi Ülikool, Soome Kirjanduse Selts, Eesti Kirjandusmuuseum.
- Runoregi**. Loonud Maciej Janicki, Kati Kallio, Mari Sarv, Eetu Mäkelä. Helsingi Ülikool (HELDIG), Soome Kirjanduse Selts, Eesti Kirjandusmuuseum. <https://runoregi.fi>
- SKVR** = SKVR-tietokanta. Karjalaisten, inkeriläisten ja suomalaisten kansanrunojen verkkopalvelu. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <https://aineistot.finlit.fi/exist/apps/skvr/index.html>

KIRJANDUS

- Anderson, Walter 1932**. Das Lied von den zwei Königskindern in der estnischen Volksüberlieferung. – Õpetatud Eesti Seltsi toimetused XXVI. Tartu: Õpetatud Eesti Selts, lk 1–130.
- Annist, August 2005**. Friedrich Reinhold Kreutzwaldi „Kalevipoeg”. Toim Ülo Tedre. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Anttonen, Pertti J. 2005**. Tradition through Modernity: Postmodernism and the Nation-State in Folklore Scholarship. (Studia Fennica: Folkloristica 15.) Helsinki: Finnish Literature Society. <https://doi.org/10.21435/sff.15>
- Arukask, Madis 1999**. Setu lüroepilise regilaulu stseenid. – Lohetapja. (Pro Folkloristica 6.) Toim Mall Hiiemäe, Janika Oras, Kadri Tamm. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 5–19.
- Arukask, Madis 2003**. „Kalevipoeg” rahvapärимuse ja modernse identiteedi vahel. – Paar sammukest XX. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat. Koost Kristin Kuutma, toim Tiina Saluvere. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 111–119.
- Bendix, Regina 1997**. In Search of Authenticity: The Formation of Folklore Studies. Madison: University of Wisconsin Press.
- Beyer, Jürgen 2000**. Ilmutusjuttude teisenemisest Saksamaal ja Skandinaavia maades aastatel 1350–1700. – Mäetagused, nr 14, lk 62–82. <https://doi.org/10.7592/MT2000.14.beyer>
- Beyer, Jürgen 2011**. Kas folkloristid uurivad rahva jutte? Tlk Triinu Pakk. – Vikerkkaar, nr 1–2, lk 52–65.
- Bochmann, Heinrich 1813**. Poesien der Ehsten. – Beiträge zur genauern Kenntniß der ehstnischen Sprache, I v, lk 11–13.
- Brandt, Friedrich 1881**. Ajalik Tasku-Laulu-Raamat. Noorerahvale Lõbusaks ja armsaks ajawiiteks. Esimene jagu. Tallinn: J. H. Gressel.
- Dundes, Alan 2002**. Kes on rahvas? Valik esseid folkloristikast. Tallinn: Varrak.
- ERL II** = Eesti rahvalaulud Dr. Jakob Hurda ja teiste kogudest. II kd. (Monumenta Estoniae Antiquae 5. Eesti Kirjanduse Seltsi toimetused 21.) Toim Matthias Johann Eisen, Oskar

- Kallas, Vihtori Alava, Walter Anderson, Villem Grünthal, Kaarle Krohn, Oskar Loorits, Elmar Päss. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 1932.
- Finnegan, Ruth H. 1990.** What is oral literature anyway? Comments in the light of some African and other comparative material. – *Oral-Formulaic Theory: A Folklore Casebook*. (Garland Folklore Casebooks 5.) Toim John Miles Foley. New York–London: Garland Publishing, lk 243–282.
- Foley, John Miles 1985.** *Oral-Formulaic Theory and Research: An Introduction and Annotated Bibliography*. (Garland Folklore Bibliographies 6.) New York–London: Garland Publishing.
- Foley, John Miles 1997.** Oral tradition and its implications. – *A New Companion to Homer*. (Mnemosyne, bibliotheca classica Batava. Supplementum 163.) Toim Ian Morris, Barry B. Powell. Leiden–New York–Köln: Brill, lk 146–173.
- Grenzstein, Ado 1878.** Kooli Laulmise raamat. IV jagu. (Eesti Kirjameeste Seltsi toimetused 15.) Tartu: Schnakenburg.
- Harvilahti, Lauri 1992.** Kertovan runon keinot. Inkeriläisen runoeepiikan tuottamisesta. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 522.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hasselblatt, Cornelius 2011.** Kui(das) Eestis hakati lugema(?). Eesti lugemisajaloo visand. – *Vikerkaar*, nr 1–2, lk 128–138.
- Hasselblatt, Cornelius 2016.** *Kalevipoeg Studies: The Creation and Reception of an Epic*. (Studia Fennica Folkloristica 21.) Helsinki: Finnish Literature Society.
<https://doi.org/10.21435/sff.21>
- Herder, Johann Gottfried 1880 [1778–1779].** *Stimmen der Völker in Liedern*. Leipzig: Philipp Reclam.
- Honko, Lauri 1998.** Folklooriprotsess. – *Mäetagused*, nr 6, lk 56–84.
<https://doi.org/10.7592/MT1998.06.honko>
- Hurt, Jakob 1879.** Pildid isamaa sündinud asjust. (Eesti Kirjameeste Seltsi Toimetused 15.) Tartu: K. Mattiesen.
- Hurt, Jakob 1888a.** Paar palwid Eesti ärksamaile poegadele ja tütardele. – *Olewik* 22. II, lk 1.
- Hurt, Jakob 1888b.** Kuues aruanne Eesti wanawara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. – *Olewik* 27. VI, lk 1.
- Hurt, Jakob 1888c.** Seitsmetõistkümmnes aruanne Eesti wanawara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. – *Olewik* 28. XI, lk 1.
- Jaago, Tiiu 1993.** Kuldnaine. Tartu: Tartu Ülikool.
- Jaago, Tiiu 1999.** Rahvaluule mõiste kujunemine Eestis. – *Mäetagused*, nr 9, lk 70–91.
<https://doi.org/10.7592/MT1999.09.rhl>
- Jaago, Tiiu 2018.** Suulusus kirjakultuuri ajajärgul. – *Mäetagused*, nr 70, lk 39–66.
<https://doi.org/10.7592/MT2018.70.jaago>
- Jaago, Tiiu 2019a.** Rahvaluule õpetamise alguskümnedid Tartu Riiklikus Ülikoolis. Eduard Laugaste 110. – *Mäetagused*, nr 75, lk 117–140. <https://doi.org/10.7592/MT2019.75.jaago>
- Jaago, Tiiu 2019b.** Laulik tekstikesksetes regilaulu-uurimustes. – *Keel ja Kirjandus*, nr 8–9, lk 704–721. <https://doi.org/10.54013/kk742a11>
- Jakobson, Carl Robert 1867.** Kooli Lugemise raamat. Esimene jagu. Tartu: H. Laakmann.
- Jakobson, Carl Robert 1875.** Kooli Lugemise raamat. Tõine jagu. Tartu: H. Laakmann.

- Jakobson, Carl Robert 1876.** Kooli Lugemise raamat. Kolmas jagu. Tartu: H. Laakmann.
- Janicki, Maciej; Harend, Helina; Kallio, Kati; Saarlo, Liina; Väina, Mari 2025.** Computationally enhanced type indexing of Finnic oral poetry. – Digital Dreams and Practices: Digital Humanities in Nordic and Baltic Countries. 9th Conference. Programme. Book of Abstracts. Toim M. Väina, Olha Petrovych, Liisi Laineste. Tartu: [s. n.], lk 96–97.
- Janicki, Maciej; Kallio, Kati; Sarv, Mari 2023.** Exploring Finnic written oral folk poetry through string similarity. – Digital Scholarship in the Humanities, kd 38, nr 1, lk 180–194. <https://doi.org/10.1093/llc/fqac034>
- Janicki, Maciej; Kallio, Kati; Sarv, Mari; Mäkelä, Eetu 2024.** Distributional criteria for identifying formulas in Finnic oral poetry. – Formulaic Language in Historical Research and Data Extraction, International Institute for Social History, Amsterdam, 7.–9.02.2024. Toim Marijn Koolen. Amsterdam: Huygens Institute for History and Culture of the Netherlands, Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences, Zenodo, lk 1–17. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10478324>
- Kallio, Kati; Janicki, Maciej; Mäkelä, Eetu; Saarinen, Jukka; Sarv, Mari; Saarlo, Liina 2023.** Eteneminen omalla vastuulla: Lähdekriittinen laskennallinen näkökulma sähköisiin kansanrunoaineistoihin. – Elore, kd 30, nr 1, lk 59–90. <https://doi.org/10.30666/elore.126008>
- Kikas, Katre 2014.** Folklore collecting as vernacular literacy: Establishing a social position for writing in the 1890s Estonia. – Vernacular Literacies – Past, Present and Future. (Northern Studies Monographs 3. Vardagligt skriftbruk 3.) Toim Ann-Catrine Edlund, Lars-Erik Edlund, Susanne Haugen. Umeå: Umeå University, lk 309–323.
- Kikas, Katre 2015.** *Mis kuulsin rahva suust se panin kirja...* Mölder Märt Siipeni kirjalikust pärandist. – Tartu Ülikooli Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskuse aastaraamat XIII–XIV. Toim Mart Velsker, Triin Iva. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 33–54.
- Kikas, Katre 2020.** „Ma üüan sind armas Risti kihilkond...” Rahvaluulekogujate äratusõnad ja avalikkuse kõnetamine. – Keel ja Kirjandus, nr 1–2, lk 133–147. <https://doi.org/10.54013/kk747a8>
- Kikas, Katre 2021.** A national epic from below: *Kalevipoeg* in the writings of grassroots literati. – Literary Canon Formation as Nation-Building in Central Europe and the Baltics 19th to Early 20th Century. (National Cultivation of Culture 24.) Toim Aistē Kučinskienė, Viktorija Šeina, Brigita Speičytė. Leiden–Boston: Brill, lk 183–199. https://doi.org/10.1163/9789004457713_012
- Kikas, Katre 2024.** Moderniseerumine rahvaliku kirjalikkuse peeglis: 19. sajandi lõpu rahvaluulekogujad arhiivi ja avalikkuse äärealal. (Dissertationes folkloristicae Universitatis Tartuensis 39.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kiparsky, Paul 1976.** Oral poetry: some linguistic and typological considerations. – Oral Literature and the Formula. Toim Benjamin A. Stolz, Richard S. Shannon III. Ann Arbor: Center for the Coordination of Ancient and Modern Studies, University of Michigan, lk 73–125.
- Knüpffer, Arnold Friedrich Johann (toim) 1828.** Eesti-ma rahwa Kalender, ehk Täht-ramat 1829 aasta peäle. Tallinn: J. H. Gressel.
- Koemets, Aino; Mirov, Ruth; Mägi, Udo; Pino, Veera; Tedre, Ülo 1974.** Tüübikommentaar. – Eesti rahvalaulud. Antoloogia. IV kd. Toim Ü. Tedre. Tallinn: Eesti Raamat, lk 93–347.

- KP** = Friedrich Reinhold Kreutzwald, Kalevipoeg. The Estonian National Epic. Eesti rahvuseepos. Tlk Triinu Kartus. Tartu–Tallinn: Eesti Kirjandusmuuseum, Kunst, 2011 [1862].
- Kreutzwald, Friedrich Reinhold 1854.** Söda. Wiru wana Lauliku kenam Kandle-lugu. Eesti-söbradele. Tartu: H. Laakmann. <http://hdl.handle.net/10062/2768>
- Krikmann, Arvo 1997.** Sissevaateid folkloori lühivormidesse I. Põhimõisteid, žanrisuhteid, üldprobleeme. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Krikmann, Arvo 1999.** Eesti lühivormide allikaloost. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum. <https://www.folklore.ee/~kriku/ALLIK/>
- Krikmann, Arvo; Sarv, Ingrid 1997.** Tartu parömioloogiarühm. – Eesti filoloogia poolsajand Teaduste Akadeemias. Toim Jüri Viikberg. Tallinn: Eesti Keele Instituut, lk 226–258.
- Kristeva, Julia 1980.** Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art. Toim Leon S. Roudiez, tlk Thomas Gora, Alice Jardine, L. S. Roudiez. New York: Columbia University Press.
- Laugaste, Eduard 1946.** Eesti rahvalaulude uurimise metodoloogilisi lähtekohti. – Looming, nr 4, lk 476–486.
- Laugaste, Eduard 1963.** Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu. Valitud tekste ja pilte. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Linkgreim, Vilhelm 1890.** Pidu-laulik. Tallinn: K. Busch.
- Mirov, Ruth 1996.** Eepose-igatsus. Lisandusi kirjanduse ja rahvaluule suhete probleemile. – Akadeemia, nr 4, lk 652–679.
- Mirov, Ruth 2002.** Sönast sõnasse. Valik artikleid ja retsensioone. Tallinn–Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Keele Sihtasutus.
- Neus, Alexander Heinrich 1850–1852.** Ehstnische Volkslieder. I–III kd. Reval: Kluge und Ströhm.
- Nirk, Endel 1968.** Kreutzwald ja eesti rahvusliku kirjanduse algus. Tallinn: Eesti Raamat.
- Ong, Walter J. 1982.** Orality and Literacy: The Technologizing of the Word. London–New York: Methuen.
- Peegel, Juhan; Laugaste, Eduard; Pino, Veera 1961.** [Joonealune aparaat.] – Friedrich Reinhold Kreutzwald, Kalevipoeg. Tekstikriitiline väljaanne ühes kommentaaride ja muude lisadega. I kd. Peatoim Paul Ariste, tegevtoim August Annist. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 69–393.
- Pino, Veera 1961.** Rahvalaulud „Kalevipojas”. – Friedrich Reinhold Kreutzwald, Kalevipoeg. Tekstikriitiline väljaanne ühes kommentaaride ja muude lisadega. I kd. Peatoim Paul Ariste, tegevtoim August Annist. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 413–420.
- Pino, Veera (koost) 1963.** „Kalevipojas” kasutatud rahvalaulud. – Friedrich Reinhold Kreutzwald, Kalevipoeg. Tekstikriitiline väljaanne ühes kommentaaride ja muude lisadega. II kd. Peatoim Paul Ariste, tegevtoim August Annist. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 155–243.
- Roll, Tiit 1989.** J. Hurt ja rahvalaulude teaduslik väljaanne „Vana kannel”. Teooria ja tegelikkus. – Jakob Hurda teened rahvaluuleteaduse arendamisel. Tõid eesti filoloogia alalt. (Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 848.) Vastutav toim Paul Hagu. Tartu: [Tartu Riiklik Ülikool], lk 48–59.

- Saarlo, Liina 2001.** Regilaulude vormelid: kvantiteet ja kvaliteet. – Regilaul – keel, muusika, poeetika. Toim Tiiu Jaago, Mari Sarv. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Rahvaluule Arhiiv, lk 271–297.
- Saarlo, Liina 2020.** *The dog goes to tend the herd...* On contextualization of the Estonian child-lore collections. – Tautosakos Darbai, nr 59, lk 252–273.
<https://doi.org/10.51554/TD.2020.28377>
- Saarlo, Liina 2023a.** Need teised laulikud. Regilaulutraditsiooni vähem aktiivsetest osalistest. – Keel ja Kirjandus, nr 6, lk 575–594. <https://doi.org/10.54013/kk786a2>
- Saarlo, Liina 2023b.** The contradictory foundation of the Estonian Folklore Archives: Traditionality and modernism, unification and segregation, and basics of authenticity. – Folklore: Electronic Journal of Folklore, nr 91, lk 111–140.
<https://doi.org/10.7592/FEJF2023.91.saarlo>
- Saarlo, Liina 2024.** *She sang in a beautiful light voice:* Musical qualities of runosong performances in fieldwork reports. – Folklore: Electronic Journal of Folklore, nr 94, lk 133–168.
<https://doi.org/10.7592/FEJF2024.94.saarlo>
- Saarlo, Liina; Kallio, Kati; Janicki, Maciej; Väina, Mari 2025.** Copies, duplicates, forgeries: surprises via similarity calculation. – Digital Dreams and Practices: Digital Humanities in Nordic and Baltic Countries. 9th Conference. Programme. Book of Abstracts. Toim M. Väina, Olha Petrovych, Liisi Laineste. Tartu: [s. n.], lk 196.
- Salve, Kristi 2019.** Laiuse regilauludest ja laulikute. – Vana Kannel XIII. Laiuse regilaulud. (Monumenta Estoniae antiquae I.) Koost K. Salve, Liina Saarlo, Janika Oras. Tartu: EKM Teaduskirjastus, lk 73–108.
- Sarv, Mari 2008.** Loomiseks loodud: regivärsimõõt traditsiooniprotsessis. (Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused 26.) Toim Mall Hiiemäe. Tartu: EKM Teaduskirjastus.
- Sarv, Mari; Kallio, Kati; Janicki, Maciej 2024.** Arvutuslikke vaateid läänemeresoome regilaulude varieeruvusele. „Harja otsimine” ja „Mõök merest”. – Keel ja Kirjandus, nr 3, lk 238–259. <https://doi.org/10.54013/kk795a2>
- Sarv, Vaike 2000.** Setu mõrsjaitku muusikaline struktuur eeslaulja partii põhjal. – V. Sarv, Setu itkukultuur. (Ars musicae popularis 14.) Tartu–Tampere: Eesti Kirjandusmuuseum, etnomusikoloogia osakond, Tampereen Yliopisto, kansanperinteen laitos, lk 187–262.
- Saukas, Rein; Krikmann, Arvo (koost) 2012.** Eesti mõistatused III:1. Kogujate register. (Monumenta Estoniae antiquae IV:3.) Toim A. Krikmann, R. Saukas. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi teaduskirjastus.
- Seljamäe, Elo–Hanna 2024.** Miks laps räägib ehk kuidas kõnelda vägivallast. Regivärsilise ballaadi „Mareta laps” näide. – Keel ja Kirjandus, nr 8–9, lk 809–828.
<https://doi.org/10.54013/kk800a7>
- Sildoja, Krista (koost) 2014.** Äratismäng uinuval rahvamuusikale. August Pulsti mälestusi. Toim Kerttu–Liina Tuju, Sirje Endre, Krista Parve, Hedi Rosma. Tallinn: Eesti Teatri- ja Muusikamuuseum, SE & JS.
- SL** = Setukeste laulud. Pihkva-Eestlaste vanad rahvalaulud, ühes Räpinä ja Vastseliina lauludega, välja annud Dr. Jakob Hurt. I–III kd. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 104:I–III. Monumenta Estoniae antiquae I:1–3.) Helsingi: Soome Kirjanduse Selts, 1904–1907.
- Särg, Taive 2010.** Ehedus mitut moodi: rahvamuusika ahtusest pärimusmuusika avarustesse. – Keel ja Kirjandus, nr 8–9, lk 639–654.

- Särg, Taive 2012.** Eesti regilauluviisid ja rahvamuusika 20. sajandi alguse haritlaste vaates. – Regilaulu müüdid ja ideoloogiad. (Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused 29.) Toim Mari Sarv. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, lk 71–144.
- Särg, Taive 2024.** Millise lauliku lapsepõli? Laulu „Kui ma olin väiksekene” allikatest ja autoritest. – Keel ja Kirjandus, nr 12, lk 1088–1116. <https://doi.org/10.54013/kk804a2>
- Tampere, Herbert 1930.** Eesti trykitud laulikute bibliograafia. Tartu Ülikool. [Käsikiri Tartu Ülikooli raamatukogus.] <http://hdl.handle.net/10062/89052>
- Tampere, Herbert 1932.** Laul jänese öhkamisest eesti rahvatraditsioonis ja kirjanduses. – Vanavara vallast. (Õpetatud Eesti Seltsi kirjad 1.) Tartu: Õpetatud Eesti Selts, lk 59–116.
- Tarkka, Lotte 2005.** Rajarahvaan laulu. Tutkimus Vuokkiniemen kalevalamittaisesta runokulttuurista 1821–1921. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1033.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tedre, Ülo 1965.** Kirjanduse ja rahvaluule suhetest. Mõningaid kokkuvõtteid ja uurimisülesandeid. – Keel ja Kirjandus, nr 11, lk 650–656; nr 12, lk 734–740.
- Toomeos-Orglaan, Kärri 2011.** Seitsme maa ja mere tagant? Küsimusi imemuinasjuttude päritolust. – Vikerraar, nr 1–2, lk 78–89.
- Toomeos-Orglaan, Kärri 2015.** Mida setod lugesid? „Kirjaoskamatud” setod kirjakultuuri mõjuväljas. – Keel ja Kirjandus, nr 8–9, lk 603–622. <https://doi.org/10.54013/kk694a6>
- Tulviste, Peeter 1984.** Mõtlemise muutumisest ajaloos. (Mosaiik 37.) Tallinn: Valgus.
- Tõnisson, Mats 1880.** Ennemuistsed Luuletused. Jutud, laulud, ebausku kombed ja arstimise etc. sõnad. Esimene anne. Rahwa suust korjanud ja kirja pannud M. Tõnnisson. Viliandi: F. Feldt.
- Tõnisson, Mats 1893.** Sõa laulik. Mitmesugused ajalikud laulud, mis sõdades sündinud lugu-sid jutustawad, iseäranes wiimasest Wene-Türgi sõast. 2. tr. Weissenstein: A. Seidelberg.
- Undusk, Jaan 1995.** Hamanni ja Herderi vaim eesti kirjanduse edendajana: sünekdohhi printsiip. – Keel ja Kirjandus, nr 9, lk 577–587; nr 10, lk 669–679; nr 11, lk 746–756.
- Valk, Ülo 2003.** Autorsus ja tekstuaalsus: „Kalevipoeg” kui eepiline maastik. – Paar sammukest XX. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat. Koost Kristin Kuutma, toim Tiina Saluvere. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 77–91.
- Valk, Ülo 2005.** Establishment of the Estonian folklore collections and the concept of authenticity. – Volkskundliche Großprojekte. Ihre Geschichte und Zukunft. (Rostocker Beiträge zur Volkskunde und Kulturgeschichte 2.) Toim Christoph Schmitt. Münster–New York–München–Berlin: Waxmann Verlag, lk 34–38.
- Viidebaum, Richard 1934.** Jakob Hurda kaastöölistest. – Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat IX–X. 1933/1934. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 231–254.
- VK I = Vana Kannel. Alte Harfe. Täieline kogu vanu Eesti rahvalauluzid välja annud Dr. Jakob Hurt. Vollständige Sammlung alter estnischer Volkslieder herausgegeben von Dr. Jakob Hurt. Ezimene kogu. Erste Sammlung. [Laulud Põlva kihelkonnast Võrumaalt.] (Eesti Kirjameeste Seltsi Toimetused 3.) Tartu: C. Mattiesen, 1886.**
- VK II = Vana Kannel. Alte Harfe. Täieline kogu vanu Eesti rahvalauluzid välja annud Dr. Jakob Hurt. Vollständige Sammlung alter estnischer Volkslieder herausgegeben von Dr. Jakob Hurt. Tõine kogu. Zweite Sammlung. [Laulud Kolga Jaani kihelkonnast Viljandimaalt.] (Eesti Kirjameeste Seltsi Toimetused 3.) Tartu: C. Mattiesen, 1886.**

VK VI:1 = Eduard Laugaste, Vana Kannel VI: 1. Haljala regilaulud. (Monumenta Estoniae antiquae I.) Tallinn: Eesti Raamat, 1989.

Liina Saarlo (snd 1974), PhD, Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi vanemteadur (Vanemuise 42, 51003 Tartu), liina.saarlo@folklore.ee

Written traces in the Estonian runosong corpus

Keywords: folklore, runosong, authenticity, orality and literacy, digital humanities

Authenticity, antiquity, and orality have traditionally been regarded as hallmarks of the Estonian runosong (*regilaul*). Yet these songs were collected during a period of modernization in Estonian society, when, among other changes, a transition from oral to written culture was taking place.

Oral and written cultures have often been viewed as fundamentally different, even oppositional. Written culture is thought to transform oral modes of thought irreversibly. For this reason, folklorists have viewed the rise of written culture as a key factor in the decline of oral traditions and archaic genres: as society modernized, the runosong was replaced by the rhymed stanzaic song, which was perceived as foreign and inauthentic by the elite. The idealized image of a runo singer has been associated with social marginality, exceptional memory, a readiness to improvise, and an affective communicative style, whereas literacy was considered irrelevant.

Alongside the collection process, runosongs were continually published in print – both in scholarly publications and in school textbooks or popular song booklets. Consequently, printed versions of runosongs re-entered oral tradition: they were read, memorized, and reinterpreted in performance. The identification of written sources for archived songs and the verification of the authenticity of contributors' submissions have long been central to Estonian folklorists' philological work, which has relied on extensive reading and informed intuition. Contemporary corpus-based research now offers new opportunities for such analysis. This article employs the computational similarity-based user interface Runoregi (runoregi.fi) of the Finno-Ugric runosong joint database FILTER to explore the traces that written sources and literacy have left in the Estonian runosong corpus.

Today, it is no longer appropriate to label contributors who copied songs from books as “forgers”. Instead, the focus should be on understanding why they copied and which books they used. Songs originating from printed sources do not simply indicate imitation but reveal the multifaceted processes and mechanisms of re-folklorization within folklore.

Liina Saarlo (b. 1974), PhD, Estonian Folklore Archives of the Estonian Literary Museum, Senior Researcher (Vanemuise 42, 51003 Tartu), liina.saarlo@folklore.ee